

Zpět k přírodě!

Lednice s přilehlým parkem a okolní krajinnou kompozicí patří právem mezi nejvyhledávanější turistické cíle. Bylo tomu tak i v dávné minulosti, jen s tím rozdílem, že návštěvníci v 18. století obdivovali park docela jiný než ten, který ve století následujícím zmizel. Bylo to osvícenské dílo s hlubokou duchovní symbolikou zednářů

AUTOR Daniel Lyčka

Již v roce 1796 si stavby a park kupříkladu přijel prohlédnout hrabě Jan Nepomuk Mittrovský. Areál byl však populární obecně. V roce 1804 osvícenský *Patriotický deník* otiskl článek *Lednické podivuhodnosti*. Úpravami rostl i věhlas místního parku, což dokládají cestovní deníky, první tištění průvodci a další texty v tehdy oblíbených periodikách.

HVĚZDA A CHRÁM SLUNCE

Během posledních 200 let se lednický zámecký park změnil několikrát. Na jednu stranu byl vyhlouben zámecký rybník, později i zámek dostal svůj současný neogotický háv, na straně druhé většina odpočinkových staveb nenávratně zmizela a byl zapomenut i zednářský park. Jeho podoba se ale zachovala na dobových kolorovaných mapách. V roce 1789 vytvořil pro Aloise I. Josefa knížete z Lichtenštejna (viz Portrét) zahradní

inženýr-architekt a správce adamských železárén Carl Johann Rudzinsky plán, který dokumentuje stav před založením lednického klasicistního parku se zednářskými prvky. Z Rudzinskyho plánu je patrné, že hlavní pozornost byla věnována staré oboře – takzvané Hvězdě. Tu začali knížecí zahradníci a architekti zvelebovat do podoby, kterou již o deset let později zachytil lednický zahradník Ignatz Holle (viz str. 75). Co tento park ukrýval?

Když se jím návštěvník procházel, mohl si připadat jako účastník Mozartovy opery *Kouzelná flétna*. Centrální části starého parku, zmíněné Hvězdy, dominovala stavba nazývaná Dianin nebo také Hvězdňý chrám, ale i chrám Slunce z let 1794–1795, který již neexistuje. Na asi dvou až třímetrovém soklu s výklenkem se tyčilo osm dórských sloupů, jež nesly zdobenou římsu s kopulí. K soklu přiléhala ze dvou stran rampové schodiště se zábradlím. Vnitřek kopule byl dekorativně vymalován a římsa nesla latinský nápis, který v překladu zněl „Tvůrci věcí, zachránci bytostí“. Rozhodně nešlo pouze o jednu z několika drobných odpočinkových staveb daného parku, ba naopak. Význam

této stavby dokládá i skutečnost, že Johann Peter Pichler zvětšil knížete Aloise I. Josefa s chrámem Slunce v pozadí.

SVĚTLO NA KONCI

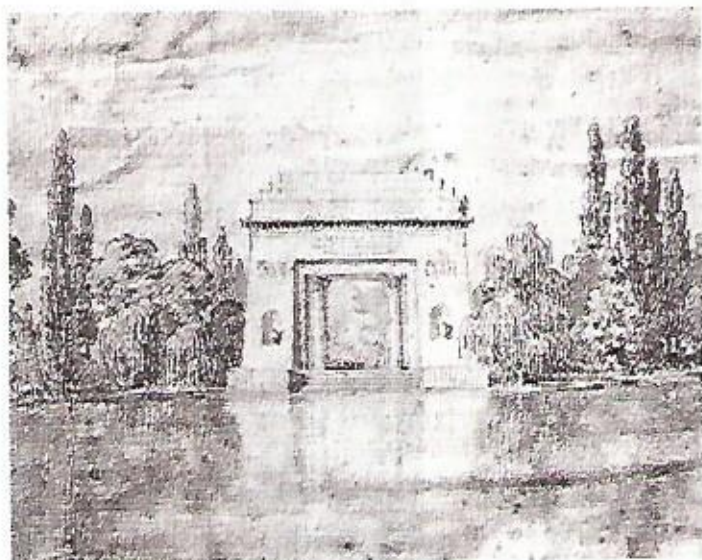
Realizací této stavby byl pověřen architekt a vynálezce Joseph Hardtmuth (viz Portrét), který se během let stal natolik důvěrným přítelem knížete Aloise I. Josefa, že se oběma mužům začalo přezdívat v zoru mytologických dvojčat Kastor a Pollux. Zakladatel světoznámé firmy KOH-I-NOOR umístil klasicistní

8
ALEJÍ
ukončovalo
8 zastavení

✚ Zastavení v původním zámeckém parku v Lednici:

Chrámy múz, Nový lázeňský dům a sousoší Tří Grácií, které se jako jediné dochovalo a zdobí dnes stejnojmenný chrám. Kvaš Ferdinanda Runka

vyhlídkový altán, takzvaný monopter, nechybějí snad v žádném tehdejšímu parku, do oktagonálního středu samotné Hvězdy. Právě z tohoto místa vybíhalo osm alejí vysázených vlašskými topoly, později nahrazenými jirovcí, přičemž každá byla zakončena překvapující dominantou.

Severním směrem vedla alej k vysoce klenutému mostu přes Starou Dyji, který rámovaly smuteční vrby. Na severovýchod končila u římského triumfálního oblouku, který byl ozdoben nápisem (v překladu) „Božskému císaři Juliánovi“. Byl tedy zamýšlen jako místo meditace o velkoleposti dějin a přírody. Východní alej končila u dřevěného srubu, připomínajícího hranici dříví – zvnějšku jednoduchou a nevzhlednou, která ukrývala dvě krásně malované slovácké rolnické místnosti. Jihovýchodním směrem stál gotický (lovecký) dům s bytem strážce, stojící na rozlehlé louce s půdorysem podobným půdorysu kaple. Podle dobového popisu šlo o jakýsi antický druh stavby ozvláštěně čtyřmi věžičkami a okny s lomenými oblouky vyplněnými barevným sklem. I zde se měl nacházet nápis, vyvedený gotickým tiskacím písmem (v překladu): „Středověk, půle cesty k blaženosti“, případně mohl nápis nést význam: „Středověk, střed štěstí“. Jižním směrem vedla alej k lednickým selským usedlostem v Dlouhé (dnešní Slovácké) ulici, zatímco jihozápadní směřovala k zámeckým jízdárnám. Na západě se cesta táhla k Zámecké Dyji a průhled zakončoval vodní prvek v podobě Labutího jezera s vodotrysky. Na konci severozápadní aleje stála turecká věž s mešitou – minaretem.

Návštěvník tak mohl jít jednou z alejí přímo k chrámu, nebo se nechat vést vnějším okruhem křivolakých cest,

kterým Goethe říkal přírodníčky, s osmi zastaveními patrně v podobě záhonů a exotických rostlin – sedm stálo na pravém a osmé na levém břehu řeky Dyje. Zde je možné nalézt i jakousi symbolickou rovinu, kdy návštěvník jakožto učedník nejprve sám prochází spleťmi životními cestami, aby následně jako tovaryš vstoupil pod vedením mistra do racionální osnovy oktagonu. V duchu Mozartovy opery, kde se zpívá „*kdo došel v cíl, on světlo zví!*“, nakonec sám v symbolickém středu chrámu Slunce dojde k osvětlení a poznání.

ORIENTÁLNÍ MOTIVY

V parcích této doby nemohly chybět ani exotické – orientální stavby, nejčastěji čínské pavilony, mešity či pagody. Podobně tomu bylo i v Lednici, kde od roku 1795 stával Čínský pavilon (dnes již neexistuje). Jako první objekt navíc překročil levý břeh zámecké Dyje. Tento takzvaný luthaus byl postaven pro uložení šesti hedvábných ručně malovaných šanghajských tapet, které pocházely původně z Versailles, za Velké francouzské revoluce měly být převezeny francouzským emigrantem kardinálem Poligniacem do Vídně, kde je údajně koupil Alois I. Josef kníže z Lichtenštejna. Podle nedávného bádání onou personou na útěku byl zřejmě Jules Auguste Armand Marie, třetí hrabě de Polignac. Plány pavilonu opět zpracoval architekt Joseph Hardtmuth, jenž se nejspíš inspiroval Konfuciovým domem v královské zahradě v Kew od Williama Chamberse, i když se

trazuje, že lednická rotunda měla kopírovat čínský pavilon v Malém Trianonu v královské zahradě ve Versailles.

Šlo o dvanáctibokou dřevěnou stavbu, zvenku zdobenou čínskými motivy a obklopenou galerií, kterou tvořila tematicky zdobená balustráda s 24 sloupy nesoucími pagodovitou střechu. Iluzi Orientu v interiéru, kromě šesti čínských tapet, dotvářelo i vybavení v čínském stylu s nábytkem, porcelánem a výšivkami.

MAGICKÁ OSMIČKA

Zájem o Orient v osvícenské společnosti vyvrcholil v případě lednického parku snad jeho nejoslavovanější dominantou. Podobně jako již zmíněný anglický královský park v Kew ozdobila Chambersova

☝ **Chrám Slunce**, střed starého parku Hvězda, grafika Johanna Andrease Zieglera podle Laurenze Janschiho, kolem roku 1800

☞ **Staré lázně**, Hardtmuthova skica kolem roku 1794

PORTRÉT

OSVÍCENÝ KNÍŽE LICHTENŠTEJN

Do podoby lednického díla se nepochybně promítly vize samotného zadavatele, knížete Aloise I. Josefa (1759–1805), který patřil mezi osvícené šlechtice doby. S velkým nasazením se pustil do modernizace knížecího hospodářství, vypravil kupříkladu expedici do Ameriky s cílem dovézt nové druhy rostlin pro hospodářské i okrasné účely. Rozšířil rodovou knihovnu o množství krásné i odborné literatury, podporoval hudební skladatele (Wolfgang Amadeus Mozart nebyl výjimkou), stejně jako divadlo a poprvé zpřístupnil část knížecí vídeňské rodové obrazovské sbírky veřejnosti (viz ŽH 6/2015). Lednickou zahradu nechal zvelebit pod heslem: Zpět k přírodě!

☝ **Alois I. Josef z Lichtenštejna s chrámem Slunce v pozadí**, portrét od Johanna Petra Pichlera, kolem roku 1803

» Šanghaiské tapety z Čínského pavilonu původně zdobily Versailles

mešita se dvěma postranními minarety, stejný stavební prvek ozdobil park knížecí z Lichtenštejna. Zdejší mešitu s minaretem (1797–1802), nazývanou také Orientální či Turecká věž, navrhl rovněž Joseph Hardtmuth. Stavba s jedinou převažující věží s vnitřním vřetenovitým schodištěm dosahuje výšky bezmála 60 m. V přízemí ji obklopuje arkádový ochoz a v patře se nacházejí čtyři místnosti obdélníkového půdorysu a další čtyři nárožní salonky zaklenuté kopulemi. K výzdobě byly pochopitelně využity orientální prvky a mozaiková dlažba. Do roku 1810 se navíc kolem mešity s minaretem nacházely čtyři nárožní altánky.

Aby byla iluze islámského Orientu dokonalá, nechýbí na stěnách samotné mešity verše z Koránu. Na pravé východní straně od vstupu stojí: „Svět zradil své obyvatele, proto se před nimi varuj a věz, že je pro tebe potěšující, že se varuješ. Neseskakuj ze sedla v tomto světě, když se chceš vlastnímu neštěstí na cestě vyhnout, nepokoušej jeho poklady, neboť to dobré najdeš jen na onom světě.“ Zadní severní stěna říká: „Věda je pro lid práci milující to, co malta pro zedníka, a práce tím, co lano u vědra na rumpále pro čerpajícího. Bez malty žádná stavba, bez lana žádná voda pro uhašení žízně. Kdo po dokonalosti touží, buď následováním dobrým a pracovitým.“ Levá západní strana hlásá: „Když se osud

proti tobě staví, ztrácí lidské plány svoji platnost. Když Bohem seslaný osud člověka stihne, jeho plán přijde vniveč, jeho námaha je marná, ztrácí úsudek v tom, co je mu prospěšné a co ho vede k úspěchu – ztrácí cestu ke spáse a z daru.“ Na vstupní straně čteme: „Není Boha kromě Boha a Mohamed je jeho prorok.“

Stejně jako v prostoru Hvězdy, i zde hrálo určitou symboliku magické číslo – osmička. Ne náhodou vedlo osm alejí od chrámu Slunce, ne náhodou minaret ukrývá osm místností. Podobně je oktagonální sál skryt ve zdech záměčku Belveder u Valtic, taktéž budovaného na přání knížete Aloise I. Josefa podle Hardtmuthových plánů. Jak udává profesor Pavel Zatloukal, osmička byla jedno z magických čísel, otvírajících dveře tajemnému vědění. Dále představovala symbol převzatý mnohými hermeneutiky, svobodnými zednáři a osvícenci z dlouhé tradice platonských úvah o kosmu, doplněných židovskými a křesťanskými mysliteli.

NOVÝ, LEPŠÍ VĚK

Všechny parky a zahrady budované na sklonku 18. století obsahovaly drobné stavby jako chrámky-pavilony, památníky a pomníky, rodové náhroby, pozoruhodnosti a technické objevy (hromosvody, vodní kaskády či železné mostky), exotické stavby, ruiny a památníky v rámci kultu přírody a přátelství (často pavilon vytvořený ze stříšky a obtáčející kmen stromu) a kultu věčnosti.

Právě poslední jmenovaný typ měla v lednickém parku symbolizovat stavba, která podle výsledků bádání z posledních let zřejmě nikdy nebyla realizována – Staré lázně. Jejich stavbu kníže schválil 11. října 1794 a následně měla být podle plánů Josepha Hardtmutha v lednickém parku i realizována, přesto dobové prameny o existenci tohoto objektu mlčí. Dochovaly se ovšem Hardtmuthovy skici, dokládající, že návrh pojal tentokrát v egyptském stylu. Mohutné stěny ozdobené reliéfy, nápisy a výklenky s vázami měly nést římsu, která se ve čtyřech stupních úžila a mohla tak připomínat nedokončenou pyramidu. V interiéru pak měly být umístěny dva bazény, přičemž nechybělo sloupoví a reliéfní výzdoba na stěnách. Spíše než lázeňskou budovu tak návrh připomíná hrobku faraonů, což byl nepochybně i záměr. Objekt měl vedle obelisku odkazovat na dáv-

nou nilskou civilizací a zároveň ze park obohatit o prvek tajemna v jakéhosi memento mori. O to větší muselo být pro návštěvníka překvapení, kdyby místo očekávaného sarkofagu uvnitř objevil bazény s vodou...

S kultem věčnosti se pojí již známý projekt egyptského obelisků vznikl mimo samotný záměcký projekt o připomínku uzavření nepříteli s míru v italském Campo Formio a voluční Francouzskou republikou kouskem 17. října 1797. Hardtmuth jednoduše navržený památník byl věn z kamenných kvádrů a na jeho se skvěla pozlacená šesticípá hvězda protipól půlměsíce na vrcholku n... tu. Obelisk se tak stal dalším a zř...

LITERATURA:

Cerman, Ivo: Šlechtická kultura v 18. století. Praha 2011

Kroupa, Jiří: Alchymie štěstí. Brno 2006

Pincová, Veronika: Historie vlášimského zednářského parku. Sborník Národního muzea v Praze LX, Řada C – Literární historie, 2015, č. 3–4, s. 55–62

Zatloukal Pavel – Krejčířík, Přemysl – Zatloukal, Ondřej: Lednicko-valetický areál. Praha 2012

PORTRÉT

PAN KOOH-I-NOOR

Joseph Hardtmuth (1758–1816) byl mnohostranně talentovaný samouk. Do knížecích služeb vstoupil roku 1789 přes svého strýce Josepha Meissla, který v lichtenštejnských službách spolupracoval s Isidorem Canevalem, dvorním architektem Lichtenštejnů. Canevale pocházel z Francie a usadil se roku 1760 ve Vídni, kam importoval francouzský neoklasicismus inspirovaný monumentálními tvary antiky. Hardtmutha Canevale velmi ovlivnil, když od roku 1790 pracoval jako architekt a později i jako ředitel Lichtenštejnského stavebního úřadu pro knížecí državy, jímž byl až do svého penzionování v roce 1812. Roku 1790 založil Hardtmuth ve Vídni továrnu na tužky Koh-i-noor, jejíž výrobu přenesli potomci v roce 1827 do Českých Budějovic. Koh-i-noor je evropský přepis perského Kóhe-núr, Hora světla, nejslavnějšího z diamantů (viz ŽH 4/2018). Jak příznačné pro osvícenství!

↗ Joseph Hardtmuth, nedatováno

ším symbolem oslavy světla a příchodu nového, lepšího osvícenského věku, na který učenci (a nejen oni) tolik čekali a od kterého si tolik slibovali. Podle odborníka na stavby Lednicko-valtického areálu Pavla Zatloukala měl obelisk v rámci knížecích stavebních aktivit i řadu symbolických rolí: k monumentu vede topolová alej, která zároveň odkazuje k milovanému stromu otce evropského sentimentalismu Jeanu-Jacquesovi Rousseauovi, dále je zde viditelný i skrytý odkaz na starověkou nilskou civilizaci, spojený s dobou potřebou tajemna, které navíc rozšiřovalo škálu sakrálnosti o pohanskou rovinu.

DUCHOVNÍ PODTEXT

Jak je zřejmé, v lednickém parku se prolínaly motivy čerpající z nábožensko-duchovního, kulturního a filozofického odkazu Orientu, z historie „temného“ až „tajemného“ středověku a z mystiky gotických katedrál, z kulturního odkazu antického Řecka a Říma, starověkého Egypta a též z Dálého východu reprezentujícího Konfuciovo učení.

☞ Čínský pavilon v původním lednickém parku, grafika Johanna Andrease Zieglera podle Laurenze Janschiho, kolem roku 18

Návštěvník by zahlédl i motivy úhelníku, olovnice, kladívka, kružítko či krokovnice

Jedním ze společných motivů je pak náboženská tolerance a hledání duchovních, filozofických nebo kulturních hodnot daných společností a civilizací právě za účelem již zmiňovaného utváření nového, lepšího světa.

Lednický park rozhodně nebyl jediným takto pojednaným prostorem v rakouské monarchii. Zmíněný hrabě Mittrovský vybudoval v Dolní Rožince na Vysočině „sentimentální les“, rozdělený do tří částí, kde nechyběl chrám, egyptský obelisk, lázeňská budova, altánky a busty. V Čechách to byl kupříkladu auerspergský park ve Vlašimích s Tureckými lázněmi a mešitou či Čínským pavilonem. Tamní Dům noci, jakožto zednářský symbol, odkazoval na rituál přijímání hledajícího do zednářské lóže a Háj bardů byl zase místem soustředujícím významné osobnosti intelektuálního světa tvůrce parku.

» Lednický minaret s altánky a budovou lázní, Hardtmuthova skica před rokem 1798

NEJEN OSM ALEJÍ

Vrátíme-li se zpět k Rudzinského, respektive Holleho mapě lednického parku, je zřejmé, že některá symbolika mohla při procházce návštěvníkovi zůstat skryta, a proto zahradní a stavební architekti utvářeli na přání knížete areál takovým způsobem, aby návštěvník byl přímo veden k jednotlivým cílům, v řeči zednářské symboliky ke světlu a poznání. Jednotlivé aleje z topolů (a později jírovců) mu jako louče svítily na cestu a vedly jej, aby nesešel z cesty poznání. Nicméně kdyby měl dotyčný možnost prohlédnout si park i z ptáčích perspektiv, například prostřednictvím technologické novinky v podobě horkovzdušného balonu, odhalil by skrytou symboliku celého místa. Jak odhalil zahradní architekt Přemysl Krejčířík, lednický park za knížete Aloise I. Josefa z Lichtenštejna totiž netvořilo pouhých osm alejí s chrámem Slunce uprostřed a prstencem o osmi zákoutích. Učedník by rozpoznal v cestní síti kolem Čínského pavilonu čtyřcípou

hvězdu a zkušený mistr by zahlédl i motivy úhelníku, olovnice, kladívka, lopatky, kružítko či klovnice, jež tvoří zednářský obrazový slovník.

Postupný zánik této kompozice nastal po náhlé smrti knížete Aloise I. Josefa v dubnu 1805. Po něm převzal rodové povinnosti jeho o rok mladší bratr Jan I. Josef kníže z Lichtenštejna. Ač byl tělem i duší voják, zúčastnil se například bitvy u Slavkova nebo u Wagramu, vázal na bratrovy hospodářské reformy a státní politiku. Oboje mnohonásobně rozšířil a prohloubil. Lednický park nicméně již nevyhovoval jeho představám a nastupující vlně romantismu. Na místě Labutího jezírka byl vyhlouben rytý minaret přišel o své čtyři nárožní altánky, chlápek Slunce byl přemístěn a později zmizel jako i většina dominant jednotlivých alejí. Tím, že nová kníže zaměřil svou pozornost do prostoru na levém břehu zámecké Dyje, přestala Hvězda plnit svou funkci a postupně zanikla. A tak dnešní turisté kráčejí od zámku k Janohradu, aniž by tušili, že jen kousek opodál se rozkládá obdivuhodný park, jenž svou zednářskou symbolikou přidanou hodnotu. «

